

معرفی کتاب
ولایت و امامت
از منظر عقل و نقل

تألیف استاد محمد تقی فیاض بخش
و دکتر فرید محسنی

بیژن و محسنی

ولایت و امامت

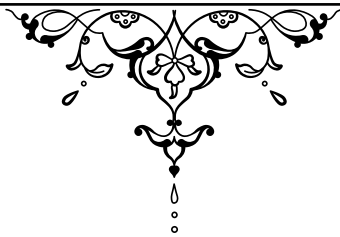
از منظر عقل و نقل

فرید محسنی

 قَالَ مَوْلَانَا أَبُو الْحَسَنِ عَلِيُّ بْنُ مُوسَى الرِّضَا عَلَيْهِ السَّلَامُ:
 «فَمَنْ ذَا الَّذِي يَبْلُغُ مَعْرِفَةَ الْإِمَامِ أَوْ يُمَكِّنُهُ
 اخْتِيَارُهُ؟ هِيَ هَاتِ هَاتِ هَاتِ، ضَلَّتِ الْعُقُولُ وَتَاهَتِ
 الْحُلُومُ وَحَارَتِ الْأَلْبَابُ وَخَسَّاتِ الْعُيُونُ وَ
 تَصَاغَرَتِ الْعُظَمَاءُ وَتَحَيَّرَتِ الْحُكَمَاءُ وَتَقَاصَّرَتِ
 الْحُلَمَاءُ وَحَصِرَتِ الْخُطَبَاءُ...»

«پس کیست که به شناخت مقام امام دست یابد، و در
 نتیجه امکان انتخاب او برایش مقدور باشد؟ هرگز، هرگز! در
 وصف شأنی از شئون او و فضیلتی از فضایلش، عقل‌ها آواره
 گشته‌اند، و خرده‌ها سرگردان، و صاحبان اندیشه‌های ناب
 سرگشته، و چشم‌های دل‌ناتوان، و بزرگان حقیر، و حکیمان
 متحیر، و خردمندان فرومانده، و سخنوران درمانده‌اند...»

(الكافي (ط - الإسلامية)، ج ۱، ص: ۱۹۹)

درباره ولایت

مسئله ولایت و حکومت پرمجاثرترین مسئله همه ادیان الهی در طول تاریخ آن‌ها بوده است؛ تا به آنجا که به قول شهرستانی صاحب «ملل و نحل»، در تاریخ اسلام پیرامون هیچ مسئله‌ای به اندازه ولایت خون بر زمین ریخته نشد و کتاب‌ها و چکامه‌های فراوان از صاحبان اندیشه عرضه نگردید. در حالی که این تنها آغاز ماجرا است و ولایت در فرهنگ قرآن تنها در حکومت و زعامت اجتماعی خلاصه نمی‌گردد و فرعی از فروع فقهی در کنار سایر فروع دینی محسوب نمی‌شود؛ بلکه ولایت حقیقتی وجودی است که اولین و زیباترین جلوه توحید در نظام تکوین و تشریع را رقم می‌زند و نه تنها جوهره همه ادیان الهی بر مدار آن قرار دارد، بلکه کمال نهایی انسان و فلسفه آفرینش در آغاز و انجام است.

در چنین نگاهی، تبیین همهٔ تکاپوی ممکنات در کوتاه‌ترین بیان، آن است که همه عالم میهمان سفره ولایت در سیرتسبیحی به سوی کمال اخیر خود در درگاه ولایت‌اند؛ چنانکه مرحوم علامه طباطبایی رحمته الله علیه در آغاز رساله فخیم «الولایه» فرمود: «...أَتَمَّا هِيَ الْكَمَالُ الْآخِرُ الْحَقِيقِيُّ لِلْإِنْسَانِ، وَأَتَمَّا الْغَرَضُ الْآخِرُ مِنَ تَشْرِيعِ الشَّرِيعَةِ الْحَقَّةِ الْإِلَهِيَّةِ عَلَى مَا يَسْتَفَادُ مِنْ صَرِيحِ الْبُرْهَانِ، وَبَدَلٌ عَلَيْهِ ظَوَاهِرُ الْبَيِّنَاتِ الدِّينِيَّةِ.» (ولایت بالاترین کمال حقیقی انسان است و هدف نهایی

از تشریع شریعت حقه اسلام می باشد؛ چنانکه از براهین عقلی صریح استفاده می شود و بیانات دینی هم بدان دلالت دارد.)
بدین ترتیب، در این اثر تلاش شده تا زوایای پنهان «حقیقت ولایت» با کنکاشی «عقلی و نقلی» در متون دینی تبیین گردد.

درباره کتاب

این کتاب را می توان اثری جامع در حوزه امامت و ولایت پژوهی دانست؛ به طوری که عصاره ای از تمامی استدلال های موجود در مکاتب مختلف فلسفی، کلامی و عرفانی پیرامون امامت عامه و جایگاه آن در نظام تکوین و تشریع در آن ارائه شده. و تلاش شده تا همه ادله عقلی شیعه در موضوع امامت و ولایت در یک جا گردآوری شود؛ به گونه ای که همه آن ها به صورتی ساختارمند و مهندسی شده، مورد تحلیل و جمع بندی قرار گرفته، مبانی قرآنی و روایی آن تبیین گردیده و به برخی از اهمّ شبهات وارده نیز پاسخ داده شود.

دیگرویزگی ممتاز این اثر آنست که مؤلفان، پس از ذکر همه این آرا و ادله و تبیین آن از زوایای گوناگون، با تکیه بر مکتب علمی- تربیتی حضرت امام خمینی رحمته الله علیه و مرحوم علامه طباطبایی رحمته الله علیه، برخی رموز و ظرائف مسئله امامت را موشکافی و رمزگشایی کرده اند. ایشان توانسته اند با تکیه بر آثار حضرت امام رحمته الله علیه (خصوصاً کتاب «مصابح الهدایة») و آثار مرحوم علامه رحمته الله علیه (به ویژه رساله «الولایة») به تبیین زوایایی از عمق نگاه شیعه نسبت به امر ولایت بپردازند که تاکنون کمتر بدان پرداخته شده است.

در اینجا اشاره وار ذکر می کنیم که در مکتب علمی- تربیتی این دو مرد الهی، میدان سیروسلوک در واقع عرصه طی طریق در مراتب ولایت است و منازل مختلفی که سالک در این سیر طی می کند، مراتب به فعلیت رساندن مقام ولایتی است که خداوند استعداد آن را در فطرت توحیدی همه انسان ها به ودیعه نهاد. غایت و

نهایت سیرسالك نیز، که مقام بروز و ظهور کامل کمالات و فضائل توحیدی در انسان است، همانا مقام ولایت است. بدین ترتیب، تبیین موضوع امامت و ولایت و پرداخت آن از زوایای گوناگون، مهم‌ترین و اساسی‌ترین مسأله در هندسه دینی و نظام اندیشه قرآنی و معرفت اسلامی است.

آنچه ذکر شد مربوط به سه جلد نخست کتاب است که به براهین عقلی در ابعاد کلامی و فلسفی و عرفانی و اجتماعی می‌پردازد و البته مبانی نقلی آن را نیز در انتهای هر بحث و با بهره‌گیری از قرآن و روایات وارده مطرح می‌کند.

سه جلد بعدی تلاشی است در جهت ارائه تصویر مقام امامت و ولایت در قرآن کریم. این مجلدات حاوی ادله صرفاً قرآنی با بهره‌گیری از چهل آیه است که یک به یک مورد تجزیه و تحلیل و تفسیر قرار گرفته. سیربراهین قرآنی بدین ترتیب است که ابتدا واژه‌های کلیدی آیه شریفه بررسی و تحلیل شده و سپس شأن نزول آن و دیگر نکات ادبی آیه با تکیه بر منابع اصیل فقه اللغه و ادبیات عرب مورد بررسی و موشکافی قرار می‌گیرد و سپس بیان آیه شریفه در تبیین امر ولایت ارائه می‌شود و در پایان، روایات ذیل آیه و دیگر آیات مرتبط با بحث مطرح می‌گردد. ویژگی این روش، توجه به «تفسیر واژه محور» آیات الهی است؛ به طوری که بسیاری نکات و لطایف آیات قرآن که در روایات بدان تصریح شده، مستقلاً از خود آیه شریفه قابل استنباط است. روش تفسیری مولف در این اثر بیش از همه نزدیک به روش تفسیری علامه طباطبائی رحمته الله علیه در المیزان است.

کتاب از زبان نویسنده

در مصاحبه‌ای که با استاد فیاض‌بخش پیرامون این کتاب داشتیم، ایشان به نکات قابل توجهی اشاره نمودند که در اینجا به بخشی از آن اشاره می‌کنیم:

«مرحوم علامه عسکری رحمته الله علیه - که به حق باید گفت عمر خود را در مسئله امامت مصروف داشته بود- در سخنانش به نکته‌ای اساسی اشاره نمود که مشکل امروز جامعه ما از همین جا آغاز می‌شود؛ ایشان می‌فرمود: وقتی من برای ادامه

تحصیلات دینی ام وارد حوزه نجف شدم، با مطالعات جدی که در تاریخ اسلام داشتم، کم‌کم متوجه شدم که در قرآن و روایات اهل بیت علیهم‌السلام مسئله ولایت محدود به این نیست که بحث شود خلافت برامت پس از رسول خدا صلی‌الله‌علیه‌وآله‌وسلم با کیست و آیا این امری انتخابی و یا انتصابی است و اگر دومی است، آیا رسول خدا صلی‌الله‌علیه‌وآله‌وسلم حضرت علی علیه‌السلام را نصّاً معین کردند و یا به گونه دیگری است که مورد اختلاف عامه و خاصه است. اما متأسفانه اوضاع پس از رحلت رسول خدا صلی‌الله‌علیه‌وآله‌وسلم طوری پیش رفت که خودبخود در ذهن مسلمین تصور شد که مسئله ولایت و خلافت، تنها به معنای زعامت اجتماعی پس از پیامبر صلی‌الله‌علیه‌وآله‌وسلم است. در حالی که این پایین‌ترین و کمترین شأن مقام ولایت است. ایشان می‌فرمود: نتیجه چنین تقابلی میان تفکر شیعی و عامی آن شد که علمای برجسته شیعه از قبیل مرحوم شیخ مفید (صاحب کتاب الافصاح فی الامامة) و شاگرد بزرگوار ایشان علم الهدی سید مرتضی (صاحب کتاب الشافی فی الامامة) و به دنبال آنان محقق طوسی و جناب خواجه نصیرالدین (صاحب تجرید الاعتقاد) و شاگرد معظم ارجمند ایشان علامه حلی (مؤلف شرح معروف تجرید، موسوم به کشف المراد و نیز کتاب الفین) و سایر متکلمین شیعی، به واسطه فضای تقابلی که پیش آمده بود و برای پاسخ دادن به مخالفین و احقاق حق از دست رفته اهل بیت عصمت و طهارت علیهم‌السلام، خودبخود نوشته‌ها و اجتهاداتشان تنها صرف اثبات مسئله وصایت حضرت امیرالمومنین علیه‌السلام بعد از رسول خدا صلی‌الله‌علیه‌وآله‌وسلم شود. بدین ترتیب مسئله امامت به گونه‌ای در میان امت اسلام مطرح شد که گویی امام یعنی زمامدار امت بعد از رسول خدا صلی‌الله‌علیه‌وآله‌وسلم و مبیین دین و مفسر حقیقی قرآن بعد از آن حضرت صلی‌الله‌علیه‌وآله‌وسلم.

ولی این تنها گوشه‌ای از حقیقت امامت در فرهنگ قرآن و کلمات اهل بیت علیهم‌السلام است. مسئله اینجا است که حقیقت ولایت تنها محدود به این مطلب نمی‌شود؛ بلکه ولایت حقیقت ملکوتی است و در نظام تکوین، اول اسم صادر از پروردگار است. در نتیجه، امامت نه فقط یک اعتبار دینی است، بلکه

حقیقتی است که تمشیت تمام امور عالم با او است و همه خلائق در نظام تکوین و تشریع جیره خوار سفره ولایت در سیر قری به سوی پروردگار هستند. بنابراین تحقیق پیرامون مسئله امامت، از یک سو به معرفت دقیق توحید می انجامد و از سوی دیگر، نظریه جزء جزء مطالب اعتقادی و عملی انسان مؤمن در همه امور دینی در صحنه زندگی فردی و اجتماعی دارد؛ چنانکه مضامین بیانات اولیای الهی علیهم السلام در زیارت نامه ها و روایات وارده در تفسیر قرآن، به خوبی شاهد بر این معنا است.

به این ترتیب مسئله امامت نه تنها از مهم ترین اصول دینی بعد از توحید است، بلکه روح ایمان و جلوه اسلام در این حقیقت آشکار می شود و ما اگر تمام عمرمان را اختصاص به آن دهیم و اگر تمام تلاشمان را برای فهم ولایت کنیم، نه تنها ضرر نکرده ایم، بلکه این مدخلی است برای فهم تمام معارف دینی.

این معنای از ولایت مد نظر قرآن و روایات صادره از مقام عصمت است؛ و این مطلبی است که در آثار کلامی کمتر به آن پرداخته شده. اما در میان متأخرین، دو شخصیت ارزنده، یعنی مرحوم امام امت رحمته الله علیه و مرحوم طباطبائی رحمته الله علیه در آثارشان به طور جدی به بیان برهانی و نقلی این امر پرداخته اند. امام خمینی رحمته الله علیه در کتاب «مصباح الهدایة الى الخلافة والولاية» به سیر مقام ولایت در دو قوس نزول و صعود در نظام تکوین پرداخته اند و مرحوم علامه رحمته الله علیه در رسائل سه گانه خود پیرامون سیر انسان قبل و فی و بعد الدنیا - که به منزله مقدمه ای است برای رساله «الولاية» - به طور جدی و از منظر «معرفت النفس»ی به این مهم پرداخته اند.

جناب علامه طباطبائی رحمته الله علیه پیرامون پیچیدگی این مسئله و کمبود تحقیقات پیشینیان و همچنین روش خود در تحقیق پیرامون این مهم، در مقدمه رساله «الانسان بعد الدنیا» می فرمایند:

«فإن المسلك الذي نستعمله من تفسير الآيات بالآية، والرواية بالرواية، بعيد الغور، منيع الحريم، وسيع المنطقة، لا يتيسر استيفاء الحظ منه في رسالة واحدة، يقاس فيها النظر

بالنظير، والشبيه بالشبيه، والأطراف بالنسب، ويؤخذ بها الجار بالجار، وستقف إن شاء الله العزيز على صحة قولنا هذا.

ومن الإنصاف أن نعتف أن سلفنا من المفسرين وشرّاح الأخبار أهملوا هذا المسلك في استنباط المعاني واستخراج المقاصد، فلم يورثونا فيه ولا يسيرا من خطير، فهاجم إلى هذه الأهداف والغايات على صعوبة منالها ودقة مسلكها، كساع إلى الهيجاء بغير سلاح، والله المستعان.»

(روشی را که ما در این رساله انتخاب کردیم، از تفسیر آیه با آیه و روایت با روایت، روشی است عمیق با گستره وسیع؛ که استیفای کامل آن در گنجایش یک رساله نیست. و در آن تلاش شده است که آیات و روایات نظیر و شبیه یکدیگر در کنار هم قرار گیرند و از مقایسه آنها مطالب جدید استخراج شود.

انصاف در آن است که اعتراف کنیم قدماي ما از مفسرين و شارحان حديث، کمتر به این روش در فهم معارف قرآن و روایات پرداخته اند و چیزی از آنان به ما نرسیده است و جز کمی از فراوان این معارف در اختیار ما قرار ندارد. در نتیجه، کسی که به طور جدی بخواهد در این عرصه وارد شود و در اهداف و غایات این مهم تحقیق نماید، همچون مجاهدی است که در صحنه پیکاری جدی در برابر شمشیرها و نیزه های فراوان، بدون سلاح و سپر وارد کارزار شود. و تنها خداوند یاور است.)
مرحوم علامه رحمته الله همچنین در رساله الولاية تعبیر لطیفی دارند؛ ایشان می فرمایند «الولاية هي الكمال الاخير الحقيقي للانسان»، یعنی انسان اگر انسان است، به حقیقت ولایت است که انسان است؛ یعنی انسان تا زمانی انسان است که متولی به ولایت اولیاء الهی عليه السلام باشد. همچنین مرحوم امام امت رحمته الله در کتاب مصباح الهدایة خود در معنای ولایت می فرمایند: «فإن الولاية هي القرب، أو المحبوبة، أو التصرف، أو الربوبية، أو النيابة. وكلها حق هذه الحقيقة، و سائر المراتب ظل وفيء لها، وهي رب الولاية العلوية عليه السلام التي هي متحدة مع حقيقة الخلافة المحمدية عليه السلام في النشأة الأمر والخلق» گویی تمام امور عالم از طریق ولایت است که تربیت و تمشیت می شود.

در این راستا بود که مرحوم استاد سعادت پرور رحمۃ اللہ علیہ، که به حق ادامه دهنده راه و میراث دار تعلیمات بلند علامه رحمۃ اللہ علیہ بودند، در طول حیات علمی با برکت خود، فراوان بر این امر تأکید می کردند و حتی بنا داشتند تفسیری بر محوریت فطرت و قرآن و رابطه ولایت با آیات الهی به نگارش درآورند که تا بیش از بیست جزء قرآن نیز پیش رفتند، اما عمر گرانبارشان یاری نکرد و به لقای الهی شتافتند. ولی ایشان تا پایان عمر بر این مهم تأکید می کردند و وصیت می نمودند که مبادا این مهم مغفول بماند.

این بنده با شناخت اهمیت این مسئله و نیز بنا بروصیت استاد، بنا را بر این گذاشتم که آن مطالبی را که در باب ولایت به ذهن قاصر می رسید در مجموعه ای جمع آوری کنم و این اثر (کتاب امامت و ولایت از منظر عقل و نقل) که مجموعه براهین عقلی و نقلی در امر امامت و ولایت از این منظر است آماده شد. و البته این تلاش سرآغازی بر یک حرکت علمی عظیم است که امیدوارم سایر محققان ادامه دهنده این راه باشند.»

کتاب در یک نگاه

جلد اول- براهین کلامی

- مقدمه
- کلیاتی درباره امامت عامه
- برهان اول: امام؛ لطف الهی
- برهان دوم: امام؛ مبتن دین
- برهان سوم: امام؛ مظهر ولایت
- برهان ششم: امام؛ راهنمای عقل
- برهان هفتم: امام؛ هادی به عالم ملکوت
- برهان هشتم: امام؛ هادی به مقام مخلصین

جلد سوم- براهین فلسفی و عرفانی

- برهان نهم: امام؛ پاسخ به سعادت طلبی انسان

جلد دوم- براهین اجتماعی

- برهان چهارم: امام؛ حاکم الهی
- برهان پنجم: امام؛ امین الهی
- برهان دهم: امام؛ واسطه فیض الهی
- برهان یازدهم: امام؛ غایت از آفرینش
- برهان دوازدهم: امام؛ اشرف نوع انسانی

جلد چهارم - براهین قرآنی (۱)

- مقدمه
- برهان اول: آیه ولایت
- برهان دوم: آیه امامت
- برهان سوم: آیه خلافت
- برهان چهارم: آیه تبلیغ
- برهان پنجم: آیه اولی الامر
- برهان ششم: آیات هدایت
- برهان هفتم: آیه اكمال
- برهان هشتم: آیه نور
- برهان نهم: سورة قدر
- برهان دهم: آیه صراط المستقیم
- برهان یازدهم: آیه شفاعت
- برهان دوازدهم: آیه شهادت

جلد پنجم - براهین قرآنی (۲)

- برهان سیزدهم: آیه اجتناب
- برهان چهاردهم: آیه رؤیت اعمال
- برهان پانزدهم: آیه حبل الله
- برهان شانزدهم: آیه سلام
- برهان هفدهم: آیه علم الكتاب
- برهان هجدهم: آیه تأویل
- برهان نوزدهم: آیه تعلیم کتاب و حکمت
- برهان بیستم: آیه وارثان کتاب
- برهان بیست و یکم: آیه حفظ امانت
- برهان بیست و دوم: آیه رد الامور
- برهان بیست و سوم: آیه نعیم
- برهان بیست و چهارم: آیه مودت

جلد ششم - براهین قرآنی (۳)

- برهان بیست و پنجم: آیه مباحله
- برهان بیست و ششم: آیه بینه
- برهان بیست و هفتم: آیه تطهیر
- برهان بیست و هشتم: آیه تزکیه
- برهان بیست و نهم: آیه اهل الذکر
- برهان سی ام: آیه صادقین
- برهان سی و یکم: آیه بیت الله الحرام
- برهان سی و دوم: آیه ملک عظیم
- برهان سی و سوم: آیه امر به معروف
- برهان سی و چهارم: آیه صلۀ رحم
- برهان سی و پنجم: آیه استقامت
- برهان سی و ششم: آیه اقامۀ وجه
- برهان سی و هفتم: آیه تکریم والدین
- برهان سی و هشتم: آیه بصیرت
- برهان سی و نهم: آیه سفیران الهی
- برهان چهلیم: آیه نفر
- سخن آخر

جلوہ نور علی

مؤسسہ فرهنگی هنری

جلوہ نور علوی علیہ السلام

ناشر آثار و محصولات فاخر فرهنگی

پیرامون مکتب علمی - عملی

استاد علامہ طباطبائی رحمۃ اللہ علیہ

تلفن: ۰۹۰۳۳۹۸۷۹۹۰ و ۰۲۱)۳۳۹۸۷۹۹۰

سایت: www.jelveh.org

اینستاگرام: [@fayyazbakhsh](https://www.instagram.com/fayyazbakhsh)

تلگرام و بله: [@jelvehnooralavi](https://www.t.me/jelvehnooralavi)

